

The Courtly Strategy of Speech Behavior of a Communicative Sadist

Куртуазна стратегія мовленнєвої поведінки комунікативного садиста

Kseniia Taranenko

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Ксенія Тараненко

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: xtaranenko@gmail.com

orcid.org/0000-0001-6518-0426

*University of Customs and Finance,
Department of Humanitarian,
Psychological Preparation
and Customs Identification
of Cultural Values*

✉ 2/4, Volodymyr Vernadsky Str.,
Dnipro, Ukraine, 49000

*Університет митної справи та
фінансів, кафедра гуманітарної,
психологічної підготовки
та митної ідентифікації
культурних цінностей*

✉ вул. Володимира Вернадського,
2/4, м. Дніпро, Україна, 49000

Original manuscript received May 27, 2018

Revised manuscript accepted March 18, 2019

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of mechanisms of the courtly strategy of speech behavior as an expression of communicative sadism. The research was conducted in the context of psycholinguistics at the intersection of semantics, linguistic pragmatics and communicative linguistics. Considerable attention is paid to the essence, nature and characteristics of the phenomenon of communicative sadism, as well as the importance of studying this phenomenon as a variety of mental violence. A comparative analysis of foreign and domestic publications devoted to the study of aggression and violence in communication was carried out. The concepts of verbal aggression and communicative sadism were delimited in detail and scientifically substantiated.

The phenomenon of communicative sadism is analyzed from the standpoint of destructive speech behavior, which is based on the three most common strategies of conflict behavior – invective, rational-heuristic, and courtly. A detailed study of the mechanisms of the courtly strategy of speech behavior by the semantic differential method has allowed opening the hidden semantics of the words of courtesy and etiquette formulas of the Ukrainian language. Cases of verbal abuse and humiliation of the interlocutor by the mechanisms of the courtly strategy of speech behavior are illustrated by examples of literary discourses and real-life dialogues. It is proved that etiquette formulas, words of courtesy, as well as lexemes with suffixes of diminution, caressing, which are affiliated with positive semantics in a linguistic system, are used within the framework of the courtly strategy of speech behavior with a provocative purpose to offend, humiliate or rebuke the opponent.

The conducted analysis allows expanding scientific knowledge about the range of receptions of a communicative sadist. In the conclusions the courtly mechanisms of the sadist's behavior in communication is clearly outlined. Among them is the tendency to indirect means of expressing disagreement (ignorance through silence), the disguise of the expression of negative emotions behind the etiquette speech formulas as well as the indirect confrontation by the means of emphasized politeness. Thus, in the work the main speech techniques of communicative sadistic mistreatment over the interlocutor are indicated, further research of which will allow to develop methods of counteracting violence in communication.

Key words: *communicative sadism, verbal aggression, abuse, invective, courtly strategy, etiquette formulas, semantic differential.*

Вступ

У сучасних дослідженнях спостерігаємо посилений інтерес науковців до феномена комунікації, в якій виявляються основні види мовленнєвої діяльності як засобу взаємодії людей. Відтепер мова визначається як феномен, що здатний не лише фіксувати пізнавальний досвід людства, а й значною мірою визначати ціннісні орієнтири соціуму загалом та окремих особистостей зокрема. Пріоритетною тенденцією розвитку мовознавства стає вивчення стратегій та тактик мовленнєвої поведінки, обґрунтування ефективної та деструктивної комунікативної взаємодії, визначення принципів екологічного спілкування, дослідження зв'язків мови та особистості тощо.

Центральним елементом будь-якого типу спілкування є особистість. Особистості адресата й адресанта – це найважливіші

складові процесу спілкування, що зв'язують в єдине ціле усі наявні характеристики комунікативного процесу. Особистості ініціюють комунікативну подію, регулюють перебіг комунікації, визначають тему та регістр спілкування, а також реалізують свої комунікативні цілі та завдання. Усе це знаходить своє вираження в тому, як особистості адресанта й адресата оформлюють свої комунікативні наміри (інтенції), якими засобами мови вони їх репрезентують. Особистісний підхід у лінгвістичних дослідженнях демонструє, як інтенції та способи їх вираження впливають на емоційну, когнітивну, поведінкову та комунікативну сфери особистості комунікантів. У численних дослідженнях деструктивного спілкування продемонстровано, як мова, що покликана бути інструментом комунікації, стає інструментом агресії. Це зумовило появу в мовознавстві понять вербальної агресії й комунікативного садизму, що тепер потребує чіткого окреслення та нових методів дослідження.

Останні десятиліття проблема соціальної та міжособистісної агресії міцно закріпилися у колі інтересів не лише психологів, соціологів, філософів і культурологів, а й лінгвістів (спеціалістів з психолінгвістики та теорії комунікації), які вивчають вербальні засоби вираження агресії. Сучасні лінгвістичні дослідження вербальної агресії послуговуються психолінгвістичним підходом, оскільки психологічне розуміння природи агресії, інвективного слововживання, насилля, садизму, їхніх мотивів та передумов сприяє розумінню деструктивної мовленнєвої поведінки, її стратегій, тактик та форм вираження. Цій актуальній суспільній проблемі присвятили наукові праці видатні зарубіжні та вітчизняні вчені (Adams, 2016; Антонян, 1995; Білоконенко, 2012; Волкова, 2012, 2014; Lorenz, 1967; Седов, 2003, 2004; Ставицька, 2008; Шарифуллин, 2004).

Конфліктну мовленнєву поведінку та засоби її попередження вивчали Л. Білоконенко (Білоконенко, 2012), Я. Волкова (Волкова, 2012, 2014), К. Лоренц (Lorenz, 1967), Н. Муравйова (Муравьева, 2004), С. Тюінер, У. Верховен (Tuinier & Verhoeven, 2015), катарсичний ефект вербальної агресії детально описано у працях Ж.-Б. Ламарша (Lamarche, 2012), Б. Шарифулліна (Шарифуллин, 2004), мовленнєву поведінку агресора та жертви проаналізовано Г. Адамс (Adams, 2016), мовленнєві стратегії в комунікативному конфлікті охарактеризовані Д. Понтеротто (Ponterotto, 2016),

К. Седовим (Седов, 2003, 2004). Саме К. Седов увів до наукового обігу поняття комунікативного садизму та його стратегій – інвективну, куртуазну та раціонально-евристичну.

Уявлення про садизм передусім асоціюється лише із фізичною агресією, в основі якої лежить свідоме чи несвідоме задоволення від страждань жертви. Однак вплив однієї особистості на іншу, що спирається на силу та застосування влади, може здійснюватися не лише фізично, а й у процесі комунікації, не лише у формі відкритої (прямої) агресії, а й з прихованими мотивами. Оскільки мова є формою соціальної взаємодії (інтеракації), акт міжособистісного насильства може бути здійснений і у ситуації спілкування, тому поняття садизму має бути розширене й відносно до комунікації. Потрібно чітко окреслити поняття комунікативного садизму як свідомого вияву психологічного міжособистісного насилля. Більшість наявних наукових концепцій, які розглядають вербальні вияви агресії не пояснюють окремо зовнішні (відкриті) вияви та внутрішні (приховані) мотиви насильницьких комунікативних дій, які не завжди мають підкреслено агресивний характер. Мета дослідження – висвітлити механізми куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки як вияву комунікативного садизму та визначити тактики завуальованого знущання над співрозмовником.

Методи та методика дослідження

Методику дослідження, що має комплексний характер, визначають теоретичне й практичне спрямування роботи. У дослідженні використано такі методи: аналіз і синтез (обґрунтування теоретичних положень); описовий (пояснення виявів стратегій мовленнєвої поведінки та феномена комунікативного садизму); контекстний аналіз (визначення механізмів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки); семантичний диференціал (експериментальне дослідження кількісної та якісної оцінки значення лексем-маркерів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки), асоціативний експеримент (дослідження суб'єктивного семантичного простору засобів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки). А також прийоми класифікації, спостереження й зіставлення, що передбачають цілеспрямований та системний

аналіз виявів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки комунікативного садиста.

Результати та дискусії

Комунікативний садизм – це один із аспектів широкої проблеми психологічного насилля. Спочатку садизм трактувався лише як вид статевого збочення, при якому статево задоволення досягається через учинення фізичного болю і тілесних пошкоджень партнерові, його приниження й підкорення. Тобто поняття садизму охоплювало лише сексопатологічний характер насильства і вивчалоя у межах різних психоаналітичних шкіл та напрямів. Пізніше інтерпретаційні моделі психіатрії були перенесені на поведінку психічно «нормальних» індивідів, які вдаються до різних форм садизму, що не перебувають у прямому зв'язку із сексом (Тараненко, 2018: 213). Загальне розуміння садизму зараз визначається як будь-яка насильницька дія (як фізична, так і ментальна), схильність до заподіювання іншим безцільних мук, знуцання, образу. Головне завдання вербальної агресії – знизити соціальний статус опонента і таким чином ствердити свою перевагу (Ставицька, 2008: 24). Основна мета садиста – викликати в опонента страх і біль, тобто ті афекти, які є надзвичайно руйнівними для особистості та блокують її здатність до самостійних проявів волі (Тараненко, 2018: 213).

Поняття вербальної агресії та комунікативного садизму деколи змішують, однак підґрунтя для розмежування понять агресії та насильства закладені ще Ю. Антоняном у праці «Жорстокість у нашому житті». Дослідник наголошує на існуванні «жорсткої» та «нежорсткої» типів агресії. Автор визначає агресію з морально-нейтральних позицій та вказує на те, що агресія – це «не лише безкорисне та руйнівне насильство, це ще й спосіб виживання, дії» (Антонян, 1995: 14). Агресія може бути викликана інстинктом самозбереження, що спрацьовує як психічний механізм захисту від образу, приниження, знуцання, цькування тощо. Такі вияви вербальної агресії перш за все спричинені мотивом самозахисту, а не бажанням вчинити насильницькі дії – принизити чи знівелювати честь та гідність іншої особи. Отже, вербальна агресія не завжди є виявом чи показником психічного насилля і тому не може бути

ототожнена з комунікативним садизмом як свідомим виявом насильницьких дій агресора до жертви.

Ідея Ю. Антоняна про розмежування виявів свідомої та несвідомої агресії знайшла своє продовження у дослідженнях Б. Шарифулліна, який розмежовує поняття «мовна агресія» та «мовне насилля». Мовним насиллям лінгвіст називає явища мовленнєвого маніпулювання та мовленнєвої демагогії, що завжди направлені на нівелювання й навіть деструкцію мовної особистості адресата, його підкорення та знецінення, маніпулювання ним у власних інтересах (Шарифуллин, 2004: 125).

Прагнення особистості підвестися за рахунок підкорення чи морального приниження співрозмовника є основою деструктивної комунікації, що визначає основні шляхи його самореалізації через комунікативний садизм. До виявів комунікативного садизму належать мовленнєві акти, що є заміниками тактики фізичного насильства, які викликають в опонента образ, зачіпають його самолюбство, гідність та честь (Білоконенко, 2012: 121).

Уперше поняття комунікативного садизму було введено у широкий науковий обіг на початку ХХІ століття К. Седовим у межах вивчення конфліктного типу мовної особистості. Тоді ж були визначені й три стратегії конфліктної мовленнєвої поведінки – інвективна, куртуазна та раціонально-евристична (Седов, 2004).

К. Седов підкреслює, що комунікативний конфлікт несе в собі реалізацію емоційної розрядки, зняття напруги. Ефект так званого «випускання пари» схожий з тим, що стародавні греки називали терміном катарсис – психологічне очищення, яке приносить полегшення. Мовні особистості різних типів послуговуються різними засобами досягнення вербального катарсису. Так інвективна мовна особистість обирає шлях «розрядки» за допомогою прямої вербальної агресії, куртуазна демонструє емоцію образи, раціонально-евристична використовує сміхової катарсис, представлений у вигляді сарказму чи іронії (Седов, 2004: 32).

Найрозповсюдженішим сценарієм дії у конфліктній ситуації є інвективна стратегія мовленнєвої поведінки, що репрезентує знижену знаковість: комунікативні вияви тут виступають відображенням емоційно-біологічних реакцій і виявляються афективною розрядкою у формі лайки (інвективи).

Раціонально-евристична стратегія мовленнєвої поведінки в ситуації конфлікту, навпаки, спирається на розсудливість. Цей тип вербального катарсису обирає сміх як афективну реакцію, негативні емоції у цьому випадку виражаються непрямим чином, жартами, іронією, насмішкою.

Куртуазна стратегія відрізняється від інвективної підвищеною семіотичністю мовленнєвої поведінки, обумовленої тяжінням мовця до етикетних форм соціальної взаємодії. Крайньою формою афекту в цьому випадку є плач.

Мовленнєва стратегія вибирається мовцем несвідомо. Конфліктна поведінка як лакмусовий папірець виявляє своєрідність мовної особистості (Мазирка, 2008: 88). Наприклад, у наведеному нижче побутовому діалозі між чоловіком та дружиною, чоловік демонструє раціонально-евристичну та інвективну стратегії, а дружина тримається у межах куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки, що згодом переходить у плач:

А: Матвійку, давай забудемо те, що ти сказав, сядемо до столу й відсвяткуємо мій день народження!

Б: Славо, ти недочуваєш?! Тебе для мене більше немає! Все, ти випарувалася! Стала невидимою! Йди краще, речі збирай! – Чоловік був твердим.

А: Але ж я людина, Матвію, я жива, і мені боляче... Нащо ти мене роздираєш, ніби і все на світі можу стерпіти? Ти ж вириваєш мені серце, ріжеш по живому! – Чеслава чутно захлипала.

Б: Ти сама себе ріжеш. Спокійно зберися і без істерик їдь додому, до матері, – холодно проказав, запарюючи вже другу чашку чаю.

А: А що я їй скажу? Ти про це подумав? Що я скажу своїм односельцям про свого любого чоловіка? – скрикнула.

Б: Буду я ще думати, що ти скажеш своїй матері – вкотре вразив Матвій немилосердям.

А: Аде ж ти не можеш викинути мене на вулицю, як собаку! – заверещала Чеся.

Б: Ти мене дістала, Славо! Що ти собі придумуєш? Якого собаку?! Мільйони людей розходяться, що тут дивного, чорт забирай?!

А: Що ти робиш, Матвійку? – сховала обличчя у крилах скатертини. – Що я скажу матері? Що я скажу своїм сусідам, односельцям?! – заголосила (Куюва, 2015: 192–193).

Прихильники куртуазної стратегії поведінки мають схильність до непрямих засобів вираження незгоди та маскують прояви негативних емоцій під етикетними формулами, наприклад: *якщо вам не важко; будьте такі люб'язні; чи можу я звернутися до вас із проханням; чи не будете ви такі ласкаві* тощо. Така стратегія ведення конфлікту не має формальних показників вияву вербальної агресії, проте вимова таких показних етикетних формул із фамільярною тональністю може довести опонента майже до сказу, зачепивши його самоповагу, гідність або честь. Наприклад, така ситуація спілкування у громадському транспорті:

А: Передайте за проїзд!

Б: Жіночко, чи не будете Ви такі ласкаві не чіпати мене?

А: Добре, але за проїзд передайте!

Б: Шановна, напевно, Бог пожалів для вас розуму... У мене зайняті руки! Передайте, якщо Ваша ласка, самі.

А: Я не можу, далеко! Чи тобі важко?

Б: Голубонько, не відмовте в люб'язності більше до мене не звертайтеся.

А: Добре! Кому ти потрібен? Але за проїзд передай, ти ж біля водія!

Б: Вельмишановна пані, звертайтеся на «ти» до свого чоловіка, а мені такого щастя не треба.

А: Та пішов ти!

Б: Шановна, будь ласка, не вказуйте, що мені робити, добре? Дозвольте відкланятися. Привіт чоловікові!

У вищезазначеній ситуації спілкування учасник А демонструє інвективну стратегію поведінки в конфлікті, вживаючи лайку (*та пішов ти!*), звертання на «ти» до незнайомої людини, відсутність етикетних формул висловлення прохання, провокативні, конфліктогенні запитання (*Кому ти потрібен? Чи тобі важко?*).

Учасник Б обрав для себе куртуазну стратегію мовленнєвої поведінки в конфлікті через шанобливе звертання до опонента (*жіночко, шановна, голубонько, вельмишановна пані*). Його мовлення насичене етикетними формулами (*чи не будете Ви такі ласкаві, не відмовте в люб'язності, дозвольте відкланятися*). Проте не вживаючи зниженої чи лайливої лексики, його вербальна та невербальна поведінка дозволяє безпомилково віднести цей тип поведінки до вияву вербальної агресії через комунікативний

садизм. За вдовою шанобливістю спілкування приховано прагнення піднятися за рахунок приниження чи морального знищення співрозмовника (*напевно, Бог пожалів для Вас розуму*), образи (*а мені такого щастя не треба*), вилучення до конфлікту сторонніх, але близьких опонентів людей (*звертайтеся на «ти» до свого чоловіка; привіт чоловікові!*). Отже, основні тактики мовленнєвої поведінки конфліктного типу мовної особистості спрямовані на зайняття зверхньої позиції «над» співрозмовником, досягнення мовленнєвого й інтелектуального панування, комунікативного садизму.

Аналізуючи описану конфліктну ситуацію з огляду на поняття вербального насильства (тобто садизму) дійшли висновку, що мовленнєва поведінка учасника А, безумовно, є проявом вербальної агресії, однак, не може бути зарахована нами до випадку вербального насильства. Інвективна лексика у його мові викликана спробою захистити себе, що спрацьовує як захисний механізм від образи, приниження, критики тощо. Такі вияви вербальної агресії перш за все спричинені мотивом самозахисту, а не бажанням свідомо принизити чи знецінити честь та гідність іншої особи. Натомість куртуазна стратегія конфліктної мовленнєвої поведінки учасника Б спрямована як на захист своїх прав, честі та гідності, так і на приниження й образу свого опонента.

Спілкування з учасником Б нагадує арену словесної боротьби, в якій він намагається якомога більше дошкулити співрозмовникові, ховаючись за вдовою етикетною поведінкою. Він свідомо створює моральний дискомфорт, обравши партнера в діалозі за об'єкт словесного знуцання. Учасник Б виявляє не лише вербальну агресію, а й вербальне насильство, тобто комунікативний садизм.

Отже, помічаємо те, що етикетні формули, слова ввічливості, а також лексеми із суфіксами зменшеності, пестливості, за якими у лінгвальній системі закріплена позитивна семантика, вживаються у межах куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки з провокативною метою образити, принизити чи докорити опонентів. З метою вивчення семантики цих мовних одиниць, звернемося до методу семантичного диференціала.

Семантичний диференціал у психолінгвістиці – це метод кількісної та якісної оцінки значення слова за допомогою двополюсних шкал (Баскакова, 2009: 62), це вимірвальна техніка,

заснована на застосуванні факторного аналізу для дослідження значень. Метод семантичного диференціала допоможе з'ясувати, як мовці оцінюють типові етикетні формули, слова ввічливості та лексеми із суфіксами зменшеності та пестливості без контексту конфліктної мовленнєвої поведінки. Для цього ми вилучили вказані лексеми із наведеної конфліктної мовленнєвої ситуації та запропонували респондентам оцінити їх за шкалами «оцінка» (з факторами «добрий – злий», «позитивний – негативний», «світлий – темний») та «сила» (з факторами «сильний – слабкий», «великий – малий», «складний – простий»). Респондентами стали 34 людини у віці від 15 до 45 років різної статі, соціального статусу, освіти та фаху, що володіють українською мовою. Після опрацювання даних отримали такі результати.

Лексема *шановна* отримала більшість позитивних характеристик («добрий» – 2,2, «позитивний» – 2,5, «світлий» – 2,1, «сильний» – 1,8, «великий» – 2,4, «складний» – 1,5). Решту лексем мовці оцінили не так однотайно. Слово *жіночка* отримало такі характеристики – «злий», «негативний», «темний», «слабкий», «малий» та «простий», тобто негативні характеристики, незважаючи на наявність зменшено-пестливого суфікса суб'єктивної оцінки -очк-. Отримавши позитивні характеристики за шкалою «оцінка», слово *голубонька* за шкалою «сила» виявилася «слабкою», «малою» та «простою», що й намагався підкреслити комунікативний садист у наведеній ситуації спілкування. Етикетні формули *вельмишановна пані; не відмовте в люб'язності; чи не будете ви такі ласкаві?* охарактеризовані більшістю респондентів як «добрі» та «позитивні», однак у семантиці цих висловів переважають також фактори «темний», «сильний», «складний». Це доводить, що навмисне вживання етикетних формул соціально прийнятних форм взаємодії у межах куртуазної мовленнєвої поведінки покликане принизити співрозмовника, позбавити гідності, вказати на низький рівень освіти чи вихованості, спровокувавши тим самим конфлікту ситуацію. Шанобливі слова, слова із суфіксами позитивної оцінки сприймаються мовцями як вербальне знущення та приниження.

У межах куртуазної стратегії мовленнєвої взаємодії мовці також воліють приховати тактику ігнорування опонента за ввічливим мовчанням чи вдаванням урахуванням важливості його думки. Звичайно ж, це неодмінно викликає бурхливу негативну

реакцію з боку опонента, що призводить до спроб «достукатися» до співрозмовника засобами конфліктної стратегії, щоб бути почутим та досягти поваги. Наприклад, у творі Сергія Фарра «Держслужбовець» детально описані декілька прикладів приховування тактики цілковитого ігнорування думки співрозмовника за вдовою ввічливістю чи етикетними формулами поваги до опонента.

А: Так, але ж ви читали мої фінальні висновки?

Б: Читав.

А: І як вам?

Б: Ну, як сказати... Ви пишете, що держава має припинити регулювати цю сферу, а сьогодні на засіданні заявили, що держава в особі голови ДСУПШНУ має призначити регулятором вас.

А: Ой, ну ви вже занадто драматизуєте. Не зовсім так. Але, грубо кажучи, так і є. Держава має відсторонитися. Спочатку делегувати мені як представнику ініціативної громадськості й автору двадцяти фахових монографій свої власні повноваження, а потім припинити регулювати цю сферу. Що скажете?

Б: Ви серйозно?

А: Я завжди серйозно.

Б: Дякую вам, Сергію Яковичу. Ваша точка зору дуже важлива для нас. Я обов'язково її ще обміркую.

А: Але ж ви не відповіли!

Б: Шановний професоре, маю детальніше ознайомитися із вашим науковим доробком.

А: Йолоп! (Фарр, 2017: 93–94).

Як бачимо, учасника Б почала обтяжувати ця розмова, тому він вирішив застосувати куртуазну стратегію, сховавши бажання припинення діалогу за вдовою шанобливістю та піднесенням статусу свого співрозмовника (*Ваша точка зору дуже важлива для нас. Я обов'язково її ще обміркую. Шановний професоре!*). Учасник Б, звичайно ж, зрозумів істинне ставлення до його думки, образився та вдався до образи у відповідь (*Йолоп!*), демонструючи емоційну поведінку особистості, що передбачає безпосередні, щирі реакції на зовнішній вплив, позбавлені продуманої стратегії й бачення перспективи комунікативної взаємодії. Учасник А, безумовно, є особистістю раціонального типу, тобто психічно стійкою людиною, не схильною до влади емоцій та імпульсивної поведінки. Раціональна особистість уміє оцінити комунікативну ситуацію,

планувати комунікативну поведінку, здійснювати самоконтроль та контроль за поведінкою співрозмовника. Конфлікт для людей цього типу виступає засобом задоволення власних комунікативних потреб.

Ще одним дієвим механізмом комунікативного садизму в межах куртуазної стратегії є ввічливе мовчання. Мовчання в діалозі іноді буває корисним, коли потрібно взяти тайм-аут та опанувати свої емоції. Проте комунікативні садисти використовують мовчання як каталізатор прояву негативних емоцій (обурення, гнів, роздратування, страх тощо) у співрозмовника. Це підтверджують і результати проведеного нами асоціативного експерименту. Респондентам було запропоновано записати перші асоціації до концепту «мовчання». 36% асоціацій зараховані нами до позитивних (наприклад: «спокій», «заспокоєння», «відпочинок», «згода», «золото», «тиша» тощо), а 64% до негативних (наприклад: «бойкот», «сварка», «байдужість», «ігнорування», «смерть», «невідомість», «страх», «німота», «темрява» тощо). Ігнорування прямих запитань та вимог діє на опонента руйнівно, що дозволяє класифікувати мовчання як різновид психологічного насилля. Наприклад:

А: Зрозумійте, ми – громадськість, і ми маємо це зробити.

Б: Сьорб, – почулося з боку заступника. Дімон недобре зиркнув, але нічого не міг із цим вдіяти.

А: Ми є сила, і ми доб'ємося свого.

Б: Сьорб.

А: Я прошу запровадити мою вимогу.

Б: Сьорб.

В: Да што ти з ними церемонішся, Діма! Да ти подивись на них. За людей нас не ставлять!

А: Я все знаю! Ви корупціонери та покриваєте бізнес братів Співаковських!

Оратор ударив кулаком по столу. Заступник знову сьорбнув.

А: Я прошу поставити це питання на голосування!

У заступника задзвонив мобільний, він швидко і дуже гучно відсьорбав свій чай (чи що там у нього було) і вийшов (Фарр, 2017: 40).

Мовчазна реакція учасника Б свідчить про цілковите ігнорування учасника А та навмисне провокування роздратування й обурення. Це яскравий приклад мовленнєвої поведінки приховано-конфліктної особистості (провокатора). Провокатор

володіє якостями конфліктного маніпулятора, що реалізуються ним приховано через тактики провокації, брехні, свідомого ігнорування, втягування в конфлікт інших людей із наданням їм головних ролей у ньому. Учасник Б не вдався до проявів інвективної чи раціонально-евристичної стратегій конфліктної поведінки, однак мовчанням викликав конфлікт, до якого долучився й інший учасник В. Залишаючись у тіні, провокатор задовольняє власні моральні чи матеріальні інтереси від ескалації конфлікту. Навмисне мовчання й провокування негативних емоцій та конфліктних дій трактуємо як комунікативний садизм.

Висновки

Отже, діапазон прийомів комунікативного садиста не обмежений лише відкритою вербальною агресією (інвективою, погрозами, звинуваченнями, образами, докорами, насмішками тощо). Приниження, моральне знищення жертви та задоволення садиста здійснюється й через механізми куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки. Серед них виділено: 1) непряма конфронтація засобами підкресленої ввічливості; 2) маскування проявів негативних емоцій під етикетними формулами; 3) схильність до непрямих засобів вираження незгоди (ігнорування через мовчання). За допомогою методу семантичного диференціала доведено, що етикетні формули, слова ввічливості, лексеми із суфіксами позитивної оцінки у своїх семантиці мають приховані негативні характеристики, чим і користуються представники куртуазної стратегії комунікативного садизму. Перспективою дослідження має стати подальша розробка способів ідентифікації куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки та механізмів протидії комунікативному садизму.

Література

- Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. Москва: Инфра-М, 1995. 320 с.
Баскакова И.Л. Практикум по психолингвистике. Москва: Астрель, 2009. 187 с.
Білоконенко Л.А. Пейоративна й інвективна лексика в міжособистісному конфлікті. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 7. С. 119–127.
Волкова Я.А. Деструктивное общение в когнитивно-дискурсивном аспекте: дисс. ... докт. філол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2014. 430 с.

- Волкова Я.А. Коммуникативная личность в ценностных параметрах неэкологичного общения. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. Вып. 8(72). С. 4–7.
- Куява Ж. Дерево, що росте в мені. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 224 с.
- Мазирка И.О. Психолінгвістическіе основы вербальной характеристики личности и языковой картины мира героев художественной литературы: дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2008. 338 с.
- Муравьева Н.В. Язык конфликта. Москва: Термика, 2004. 214 с.
- Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
- Седов К.Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии. *Проблема речевой комунікації*. 2003. Вып. 2. С. 20–27.
- Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика, 2008. 456 с.
- Тараненко К.В. Комунікативний садизм як особливий тип вербальної агресії. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 2(54). С. 213–215.
- Фарр С. Держслужбовець. Київ: Темпора, 2017. 240 с.
- Шарифуллин Б.Н. Языковая агрессия и языковое насилие в свете юрлингвистики: проблемы инвективы. *Юрлингвистика – 5: юридические и лингвистические аспекты права*. 2004. С. 120–137.
- Adams, G.S. (2016). Asymmetries between victims' and transgressors' perspectives following interpersonal transgressions. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(12), 722–735. <https://doi.org/10.1111/spc3.12291>
- Lamarche, J.-B. (2012). The verbalization of repressed intentions. A Socially instituted practice. *Language and Dialogue*, 2(1), 174–189. <https://doi.org/10.1075/ld.2.1.10lam>
- Lorenz K. (1967). *On Aggression*. N.Y.: Bantam Books.
- Ponterotto, D. (2017). Motion for emotion: an empirical cross-linguistic study of conceptual construals. *Language and Cognition*, 9(3), 383–411. <https://doi.org/10.1017/langcog.2016.9>
- Tuinier, S., & Verhoeven, W.M.A. (2015). Neurobiology of aggression and impulsivity. *Acta Neuropsychiatrica*, 11, 5–10. <https://doi.org/10.1017/S0924270800036280>

References

- Antonjan, Ju.M. (1995). *Zhestokost v nashej zhizni [Cruelty in our life]*. Moscow: Infra-M [in Russian].
- Baskakova, I.L. (2009). *Praktikum po psiholingvistike [Workshop on psycholinguistics]*. Moscow: Astrel [in Russian].
- Bilokononko, L.A. (2012). Peioratyvna y invektyvna leksyka v mizhosobystisnomu konflikti [Pejorative and invective vocabulary in interpersonal conflict]. *Filolohichni studii – Philological Studies*, 7, 119–127 [in Ukrainian].
- Volkova, Ja.A. (2014). Destruktyvnoe obshhenie v kognitivno-diskursivnom aspekte [Destructive communication in the cognitive-discursive aspect]. *Doctor's thesis*. Volgograd [in Russian].
- Volkova, Ja.A. (2012). Kommunikativnaja lichnost v cennostnyh parametroh nejekologichnogo obshhenija [Communicative personality in the values of non-

- environmental communication]. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Proceedings of the Volgograd State Pedagogical University*, 8(72), 4–7 [in Russian].
- Kuiava, Zh. (2015). *Derevo, shcho roste v meni [The tree growing in me]*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia» [in Ukrainian].
- Mazirka, I.O. (2008). Psiholingvističeskie osnovy verbalnoj charakteristiki lichnosti i jazykovej kartiny mira geroev hudozhestvennoj literatury [Psycholinguistic foundations of the verbal personality characteristics and the linguistic picture of the world of the characters of fiction]. *Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- Muraveva, N.V. (2004). *Jazyk konflikta [The language of conflict]*. Moscow: Termika [in Russian].
- Sedov, K.F. (2004). *Diskurs i lichnost: jevoljucija kommunikativnoj kompetencii [Discourse and personality: the evolution of communicative competence]*. Moscow: Labirint [in Russian].
- Sedov, K.F. (2003). O manipuljacii i aktualizacii v rečevom vozdejstvii [About manipulation and actualization in speech influence]. *Problema rečevoj kommunikacii – The problem of verbal communication*, 2, 20–27 [in Russian].
- Stavytska, L. (2008). *Ukrainska mova bez tabu: slovnyk netsenzurnoi leksyky ta yii vidpovidnykiv [Ukrainian language without taboo: dictionary of obscene vocabulary and its correspondences]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Taranenko, K.V. (2018). Komunikatyvnyi sadyzm yak osoblyvyi typ verbalnoi ahresii [Communicative sadism as a special type of verbal aggression]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2(54), 213–215 [in Ukrainian].
- Farr, S. (2017). *Derzhsluzhbovets [Civil servant]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Sharifullin, B.N. (2004). Jazykovaja aghressija i jazykove nasilie v svete jurislingvistiki: problemy invektivy [Language aggression and language violence in the light of legal science: the problems of invective]. *Jurislingvistika – 5: juridicheskie i lingvisticheskie aspekty prava – Yurislingvistika – 5: The legal and linguistic aspects of the right* (pp. 120–137) [in Russian].
- Adams, G.S. (2016). Asymmetries between victims' and transgressors' perspectives following interpersonal transgressions. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(12), 722–735. <https://doi.org/10.1111/spc3.12291>
- Lamarque, J.-B. (2012). The verbalization of repressed intentions. A Socially instituted practice. *Language and Dialogue*, 2(1), 174–189. <https://doi.org/10.1075/ld.2.1.10lam>
- Lorenz K. (1967). *On Aggression*. N.Y.: Bantam Books.
- Ponterotto, D. (2017). Motion for emotion: an empirical cross-linguistic study of conceptual construals. *Language and Cognition*, 9(3), 383–411. <https://doi.org/10.1017/langcog.2016.9>
- Tuinier, S., & Verhoeven, W.M.A. (2015). Neurobiology of aggression and impulsivity. *Acta Neuropsychiatrica*, 11, 5–10. <https://doi.org/10.1017/S0924270800036280>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу механізмів куртуавної стратегії мовленнєвої поведінки як вияву комунікативного садизму. Дослідження виконано у руслі психолінгвістики, на перетині семантики, лінгвістичної прагматики та

комунікативної лінгвістики. Значна увага приділяється сутності, природі та характеристикам феномену комунікативного садизму, а також важливості вивчення цього явища як різновиду психічного насильства. Детально й науково обґрунтовано розмежовані поняття вербальної агресії та насильства в комунікації. Явище комунікативного садизму проаналізовано з позицій деструктивної мовленнєвої поведінки, в основі якої лежать три найпоширеніші стратегії конфліктної поведінки – інвективна, раціонально-евристична та куртуазна. Детальне вивчення механізмів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки методом семантичного диференціала дозволило відкрити приховану семантику слів ввічливості та етикетних формул української мови. Випадки вербального знуцання та приниження співрозмовника механізмами куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки проілюстровано прикладами з художньо-літературних дискурсів та діалогами з реального життя.

Проведений аналіз дозволить розширити наукове знання про діапазон прийомів комунікативного садиста. У висновках чітко окреслені куртуазні механізми поведінки садиста в комунікації, серед них виділено схильність до непрямих засобів вираження незгоди (ігнорування через мовчання), маскування проявів негативних емоцій за етикетними мовленнєвими формулами та непряма конфронтація засобами підкресленої ввічливості.

Ключові слова: комунікативний садизм, вербальна агресія, насильство, інвектива, куртуазна стратегія, етикетні формули, семантичний диференціал.

Тараненко Ксенія. Куртуазная стратегия речевого поведения коммуникативного садиста

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу механизмов куртуазной стратегии речевого поведения как проявления коммуникативного садизма. Исследование выполнено в русле психолингвистики, на пересечении семантики, лингвистической прагматики и коммуникативной лингвистики. Значительное внимание уделяется сущности, природе и характеристикам феномена коммуникативного садизма, а также важности изучения этого явления как разновидности психического насилия. Подробно и научно обоснованно разграничены понятия вербальной агрессии и насилия в коммуникации. Явление коммуникативного садизма проанализировано с позиций деструктивного речевого поведения, в основе которого лежат три наиболее распространенные стратегии конфликтного поведения – инвективная, рационально-эвристическая и куртуазная. Детальное изучение механизмов куртуазной стратегии речевого поведения методом семантического дифференциала позволило открыть скрытую семантику слов вежливости и этикетных формул украинского языка. Случаи вербального издевательства и унижения собеседника механизмами куртуазной стратегии речевого поведения проиллюстрировано примерами из художественно-литературных дискурсов и диалогами из реальной жизни.

Проведенний аналіз дозволить розширити наукове знання про діапазон прийомів комунікативного садиста. В висновках чітко окреслені куртуазні механізми поведінки садиста в комунікації, в тому числі виділено схильність до косвенних засобів вираження несогласия (ігнорування через мовчання), маскування проявлених негативних емоцій за етикетними речевими формулами і косвенна конфронтація засобами підкресленої ввічливості.

Ключеві слова: комунікативний садизм, вербальна агресія, насильство, інвектива, куртуазна стратегія, етикетні формули, семантичний диференціал.

